

zeer doeltreffend, en de uitvoering bijzonder net; maar de inhoud is ook zeer veel rijker. Inderdaad zoo compleet als mogelijk was. Algeheele volledigheid was nu eenmaal niet bereikbaar; want vooreerst wordt er telkens van Calvijn nog iets nieuws gevonden; en voorts was het niet wel doenlijk, zijne preeken, voor zoover die nog in handschrift bestaan, alle op te nemen.

Met betrekking tot dit laatste is het volgende op te merken. Calvijns preeken, die natuurlijk geheel geïmproviseerd werden, daar hij, bij al zijn ander werk, gemiddeld minstens 200 maal per jaar het Woord te bedienen had (doorgaans zelfs nog meer, daar Genève in zijne drie kerkgebouwen elf Zondagsbeurten had en twee en twintig weekbeurten, en Calvijn reeds van deze laatste elken Woensdag eene beurt had, en om de andere week nog op de vijf andere dagen bovendien), zijn voor een groot gedeelte (althans 2100 van de ongeveer 5000, die hij moet gehouden hebben) onder het uitspreken stenographisch opgeschreven ('t geen de stenograaf kon volhouden, omdat Calvijn langzaam sprak, en met inbegrip der gebeden nooit langer dan een uur); reeds in 1545 (volgens het voorbericht voor de in 1546 uitgegeven »Deux Sermons», *Calv. Opp.*, Vol. 32, p. 449) en in 1547 (volgens Calvijns brief aan De Falais van 16 Juni '47); maar vooral, geregeld en naar eene verbeterde methode, sedert 1549, toen de Diakenen ervoor gingen zorgen, ten behoeve van de armen; als wier eigendom die in het net overgeschreven preeken vervolgens beschouwd werden, ook wanneer er sprake was van ze door den druk algemeen te maken. In Calvijns leeftijd, of kort daarna, is dit laatste geschied met ongeveer 850 preeken. Echter slechts eene enkele maal met Calvijns goedkeuring en medewerking; nl. bij de in 1552 uitgegeven »Quatre Sermons», afgedrukt in *Calv. Opp.*, Vol. 8, p. 373—452. Een paar malen, enkel met zijne toestemming, zonder dat hij met de uitgave zich bemoeide; zooals het geval was bij de in 1546 uitgegeven »Deux Sermons», naar het getuigenis van den drukker (*Calv. Opp.*, Vol. 32, p. 449 vgg.); en bij de in 1560 uitgegeven »Dixhuicts Sermons», ook naar het getuigenis van den drukker (*Calv. Opp.*, Vol. 23, p. 635). Meermalen tegen Calvijns zin, en met eene afgedwongene halve toestemming; b.v. bij de in 1554 gehouden 159 preeken over het Boek Job, volgens de verklaring van Beza: »Editae sunt igitur iam pridem gallicae istae conciones, non ipsius certe Calvinii voluntate, qui illas sibi velut extorqueri testabatur, sed collegarum ipsius iudicio, et eorum qui loquentem illum audierant efflagitatione» (*Calv. Opp.*, Vol. 33, p. 13); en bij de in 1562 uitgegeven preeken over de Tien Geboden, in wier voorrede de drukker o.a. schreef: »Lesquels ont este recueillis sous luy (comme aussi tous les autres qu'il fait) par l'escrivain ordinaire, sans que depuis il y ait mis la main, ou les ait reveus en sorte que ce soit. Ce que ie di pource qu'on pourroit penser qu'il les auroit limez et polis en la maison tout à son loisir, pour en faire monstre, mais ie vous puis asseurer qu'ils sont tels que Dieu luy a donné de prononcer publiquement, sans qu'il y ait adiousté ou diminué un mot. Mesmes iamaïs n'a este d'avis, et